

IKONSÄLLSKAPET

Rundbrev 23

Augusti 2010

*Styrelsen hälsar medlemmarna
välkomna till höstterminens
aktiviteter!*

Programmet är följande:

Måndag 25 oktober kl. 18.30, Kristi Förklarings kyrka, Birger Jarlsgatan 98,
T-banestation: Tekniska Högskolan, utgång Odengatan. För icke medlemmar entré kr 50:-

*Mitt liv från ikonoklast till ikonodul.
Bengt Pohjanen berättar*

Bengt Pohjanen är dramatiker, teolog, ortodox präst och Dostojevskijkännare samt, inte minst, en av svensk litteraturs mest genuina berättare. Hans två senaste böcker, *Smugglarkungens son* (2007) och *Tidens tvång* (2009), har av en enig kritikerkår hyllats som lysande barn- och ungdomsskildringar. De handlar om att växa upp språklös och ”i mellanrummet”, ”mellan utanförskap och innanförskap, nämligen ’mellanförskap’. Problemet är att ordet ... bara är en konstruktion. Gränsen är också en konstruktion, därför så plågsamt verklig.” Kvällen kommer att behandla det märkliga mötet med ikonerna och ortodoxin i denna strängt laestadianska miljö. En fängslande afton utlovas! Avslutas med tésamkväm.

Lördag 27 november kl. 10.00, Järnvägsstationen, Södertälje C

*Möte med Orientens ortodoxa kyrkor
och kyrkokonst*

Lämpligt pendeltåg till Södertälje C avgår från Stockholms central kl. 9.12. Vi samlas vid järnvägsstationen Södertälje Centrum, vandrar till närbelägna Helige Minas koptisk-ortodoxa kyrka lagom till att uppleva slutet på dagens gudstjänst. Biskop Abakir presenterar kyrkan, liturgin och koptisk tradition. Lokalbussen tar oss så till Geneta och den mäktiga syrianska Helige Aframs kyrka, som visas oss. Därefter tillfälle till lunch i närbelägna Restaurant

Nablus. Med lokalbuss når vi så Helige Jakobs av Nsibin nyligen invigda katedral i Hovsjö för en rundvandring med fader Gabriel Barqasho och en introduktion till den syrisk-ortodoxa traditionen. Med buss återvänder vi till Södertälje C omkring kl. 16. (I samarbete med Bilda)

Onsdag den 1 december kl. 18.30, Stockholms Universitet, hörsal E413 (Hus E, plan 4), Frescati,

T-banestation: Universitetet. För icke medlemmar entré kr 50:-

”Mannen utan gränser”. Filmen om Sture Linnér

I våras, kort före sin 92-årsdag, avled Sture Linnér, bokstavligen mitt i steget. Vi har alla läst och fängslats av hans breda författarskap, där Bysans tidigt intog en central plats. Han var vidare en starkt karismatisk föreläsare. Vi som var med vid Sture Linnérs afton i Ikonsällskapet bevarar denna som ett värdefullt minne. Utöver den djupa kunskapen fanns här en fond av mänskliga erfarenheter, av empati och lyssnande. Vi är glada att vara bland de första som visar den film om Sture Linnérs liv som varit under arbete de sista två åren och som följer honom bl.a. till Alexandria och Athen. Filmen, som hade premiär vid en privat visning på Filmhuset i Stockholm i maj, är 58 minuter lång. Visningen följs av tésamkväm.

Sedan sist

IKONSÄLLSKAPETS VALAMORESA MAJ 2010

Rapporten om Valamoresan inleds med en meditation av Sonja Johansson, avsedd att publiceras i Kalmar-Posten. Sonja, ikonmålare och fotograf boende i Kalmar, fotograferade flitigt på Valamo och en del bilder har via datorn distribuerats till de deltagare vars adresser Sonja hade. Här är även platsen att framföra ett varmt tack till vår guide under hela resan, Hannele Rannisto. Att dagarna på Valamo, trots ett väl fyllt program, flöt så perfekt var inte minst hennes förtjänst!

Möte med en urgammal tradition.

Ända sedan jag blev intresserad av ikonmåleri har min dröm varit att åka till Ryssland och uppleva ikonerna i en ortodox gudstjänst. Nu har jag precis kommit hem från en resa till Gamla Valamo kloster i Ladogasjön i den ryska delen av Karelen.

Det första vi ser när den lilla ryska båten närmar sig Valamoön är Nikolaikapellet och sedan huvudklostrets gyllene kupoler. Vi tilldelas våra rum på klosterhotellet, som en gång i tiden var munkceller, sedan blir det kvällsmat bestående av soppa och fisk.

På Valamo kloster bor ca 200 munkar och noviser och ön besöks av många pilgrimer varje år. Klostret grundades någon gång under medeltiden och utvecklades till ett betydande andligt och kulturellt centrum för den ortodoxa kristenheten i nordvästra Ryssland och Finland. Men 1940 blir munkarna tvungna att evakuera klostret och bege sig västerut, till Finland, med alla värdefulla ikoner och 20 000 böcker, för att grunda Nya Valamo kloster i Savolaks län, på gränsen till finska Karelen.

Redan klockan fem på morgonen går jag iklädd kjol och sjal till andakten som hålls i vinterkyrkan. Tillsammans med de andra kvinnorna står jag och gör oräkneliga korstecken till munkarnas melodiosa textläsning. Gudstjänsten varar till klockan nio. Den inleds med morgonbön och avslutas med liturgi, dvs nattvardsdelen.

Kyrkan är mörk och rökelsefylld, kvinnorna står till vänster och männen till höger. Några få gånger öppnas kungaporten, dörren i ikonostasens mitt, och man får en skymt av den stora Kristusmålningen i koret, mystisk men avlägsen. Prästerna följer en ceremoni med inslag från det bysantinska kejsarhovet, ett vackert skådespel ackompanjerat av munkarnas stämsång.

Klosterbesökarna går fram och kysser ikoner och relikier som finns placerade runtom i kyrkan och när jag gör som de och bugar mig inför Kristus, uppstår ett oväntat möte och känslan av att stå inför honom själv. Utan att vara insatt i den ortodoxa traditionen får jag en himmelsk upplevelse att bära med mig under resten av min tid på Valamo.

Sonja Johansson

Valamo kloster - en reserapport

Så har Ikonsällskapet genomfört ytterligare en resa. Sista veckan i maj besökte 30 medlemmar Gamla Valamo kloster i Ladoga. Resedeltagandet blev f.ö. något av ett rekord.

Kontrasten till förra resan, till Konstantinopel/Istanbul, var total. Där kände man närheten till kejsarhovet, till kyrkans och kulturens centrum, med ständiga upplevelser av stor konst och arkitektur och av historiens vingslag. Här, däremot, ett kloster visserligen med medeltida rötter, men nu med sina äldsta byggnader, ikoner m.m. från 1800-talet, beläget i ortodoxins periferi, drabbat av perioder av nedläggning etc.

Men de flesta av oss uppfattade, trots allt, denna resa som på många sätt lika inspirerande som den förra. Naturen var en viktig del i detta. Den mäktiga karelska skogen (som man känner igen från målningar av t.ex. Akseli Gallen-Kallela), arkipelagens vattenlandskap med intima insjöar och väldiga havsvikar och, mitt i allt detta, ständiga påminnelser om *genius loci*, ”det heliga Valamo”, i form av gyllene kyrkokupoler eller mäktiga stenkors som med sitt budskap vänder sig både utåt, mot dem som passerar förbi i båt, och inåt, mot förbivandrande pilgrimer. Minnesvärda var också lördagens och söndagens kyrkobesök, vigilian och den heliga liturgin, i katedralens vinterkyrka, både den fascinerande och rika gudstjänsten och mötet med gudstjänstfirarna, munkarna, tillresande pilgrimer och lokalbefolkning.

Kontrasten var stor också till mitt förra besök här, ett dagsbesök något av de första åren på 1990-talet. Samtliga byggnader var då i uselt skick. Vi var med om en gudstjänst i vinterkyrkan med övervägande tomma hål i ikonostasen - en märklig känsla när man visste att dessa ikoner fanns i Nya Valamo (vid evakueringen tog man med sig drygt 80 % av allt på klostret, inklusive ikoner). Det låga taket var smutsigt blått, möjligen originalfärgen från 1890-talet, nu med väldiga sot- och smutsbeläggningar. Stor var chocken när man kom upp till sommarkyrkan och möttes av kupolens målningar liggande nedfallna på golvet, som stora stycken ur ett väldigt pussel. Vid ett försök under sovjettiden att restaurera målningarna skall man ha använt felaktig teknik. Något som också slog besökaren var motsättningen mellan det religiösa och det civila samhället. Efter evakueringen 1940 användes utrymmena som anstalt för svårt krigsskadade och handikappade, vilket även krävde vårdpersonal etc. Möjligtvis flyttades även andra grupper hit. 50 år hade gått och nya generationer fötts på platsen. Man kunde omöjligen undgå att notera de många män från detta civila samhälle som raglade kring också i katedralens närhet, med vodkaflaskor och ölburkar.

Dessa motsättningar märktes nu inget av. Med medel från bl.a. kyrkan hade man inköpt lägenheter i Sordavala som erbjudits dem som önskade lämna Valamo, och motsättningarna tycks ha avtagit. I huvudkatedralens sommarkyrka hade man avslutat arbetet med kopieringen av 1890-talsmåleriet, som nu sken med sitt guld. Även om dessa ju stilmässigt inte representerar någon höjdpunkt enligt vårt sätt att se, så imponerades man och gladdes åt att interiören återställdes. Också merparten av byggnaderna verkade nu vara i hyggligt skick.

Vi fick tillfälle se en hel del av det ikonmåleri som tillkommit under de senaste ca tio åren. Det finaste av det vi såg, med en förening av frihet, tradition och målerisk kraft, kommer från ateljé Bogdanov i S:t Petersburg, dvs. Nikolai och Natalja Bogdanov och deras två assistenter. Ateljén har utfört en rad arbeten i Ryssland och räknas till landets främsta. Av deras talrika verk på Valamo såg vi t.ex. ikonostasen från 1998 i Nikolaikyrkan.

Även Vladimirskhitets väldiga komplex, invigt 2008, fick vi tillfälle att besöka, innehållande bl.a. ett museum med ikoner och kyrkliga föremål, två skilda kyrkor och ikonmålarateljé. En angränsande byggnad var avsedd för patriarken under hans vistelser på Valamo. Arbetet på freskerna i en av kyrkorna pågick och planerades vara avslutat inom ett år. På byggnadsställningarna här mötte vi Nikolai Bogdanov, som bl.a. berättade att den förebild för freskerna man här följer finns i ett av Meteoraklostren i Grekland, en postbysantinsk förlaga från 1400/1500-talet således. Detta enligt igumen, biskop Pankratij's eget önskemål. Vi kom även till ikonmålarateljén, där vi mottogs av fader Sergij, som leder arbetet och där f.n. ytterligare tre personer är verksamma. Även här tycktes f.ö. de bysantinska stilidealerna dominera. Ateljén utför ikoner uteslutande för bruk på Valamo. Vi kunde själva se att det fortfarande i kyrkor, samlings-salar etc. fanns tryckta reproduktioner, som alltså i sinom tid ersätts av original. Några förhandlingar med Nya Valamo om att återfå ikoner verkade inte vara aktuella. Relationen mellan de två Valamo tycks – vad jag förstår – idag vara god, också detta i stark kontrast till situationen vid mitt förra besök.

Några ord om ikonon Gudsmoedern av Valamo: Av ikoner som direkt kan associeras till Valamoklostren är detta den enda, vid sidan av framställningar av klostergrundarna Sergij och Herman. Den har egen dag i ryska och finska ortodoxa kyrkokalendern: 7 augusti. Den målades 1878 av fader Alippij (Aleksej Konstantinov), som förestod klostrets ikonmålarateljé (medan fader Luka förestod monumentalmåleriklassen). Strax före sekelskiftet 1900 skedde ett under: en sjuk kvinna som bad inför ikonon blev frisk, vilket tillskrevs ikonens förmedlande kraft. 1897, det exakta årtalet för denna händelse, överlämnade klostrets igumen en relik, ett stycke av Gudsmoederns *maforion*, som fästes på ikonon. Året före sin död 1900 målade Alippij en kopia, som, liksom originalikonon, idag finns på Nya Valamo. Möjligen är versionen som idag finns i Gamla Valamos vinterkyrka också den en kopia målade av Alippij själv. Man möter Gudsmoedern från Valamo främst i karelska och nordryska kyrkor. Motivet, Gudsmoedern som håller sonen framför sig, kan ses som en modern variant av Tecknets Gudsmoedern, av gammalt Novgorodområdets och Karelens speciella Gudsmoedersmotiv. Stilen, med sin idealiserade realism, i Rafaels eller Murillos art, är den vi möter i mycket av ikonmåleriet från tiden, inte bara på Valamo. Man kan t.ex. notera att Gudsmoedern här står med nakna fötter, således saknar de röda tofflor som enligt traditionen tillkommer henne som himmelens härskarinna.

En rad enskilda sekvenser flimrar förbi i tankarna när jag försöker sammanfatta dagarna, inslag som alla bidragit till den starka helhetsupplevelsen. Som t.ex. den sista dagens långa vandring mitt i den fascinerande skogen, med den hisnande utsikten över skog, berg och vatten eller Getsemane- och Gravkyrkans skhit med sina romantiska tankar att här återskapa det heliga landet, eller... Som slutvignett, den stämningsfulla stunden i Peter-Paulskyrkan, Valamos portalkyrka, med de fyra rösterna ur Valamokören som sjöng både liturgisk sång enligt grekisk och Valamotradition och karelsk folksång.

IN MEMORIAM

Styrelsen vill här återkalla minnet av tre personer, verksamma inom vårt område, som alla nyligen avlidit. Under försommaren nåddes vi av budet att förre ärkebiskopen, metropoliten av Nicaea, Johannes (Rinne), gått bort 86 år gammal. De som var med i Åbo för några år sedan minns hans ikonmeditation, som följdes av en längre frågestund, vid besöket i ortodoxa kyrkan där. Så sent som vid ikonostasinvigningen i finska ortodoxa Nikolaikyrkan i Stockholm i december 2009 föreläste han. Som alltid präglades även denna framställning av djup kunskap, klarhet och skärpa. Han framförde flera gånger sin tacksamhet över den hälsning som Ikon-sällskapet sände honom från hans stiftsstad Nicaea, dagens Iznik, vid vår resa förra året.

Likaledes under försommaren meddelades att Natalja Nikitijna Tolstaja, som glatt oss som guide, som föreläsare och som författare, avlidit, 67 år gammal. Vi citerar ur den minnesruna som fanns i SvD (4.7) och DN (19.7):

”Natascha föddes 1943 när modern och de äldre syskonen var evakuerade undan Leningrads belägring. ... Flera i familjen skrev, ... på senare år även Natascha ... Längtan till världen utanför Sovjetunionen fick Natascha att välja språkstudier. Hon valde svenska som sitt huvudämne och fick som ung doktorand stipendium till Umeå universitet... Hon tyckte mycket om Sverige och hade många vänner här... Som många andra i sin generation arbetade hon dubbelt och tredubbelt – enda möjligheten till dräglig försörjning. Vid sidan av docent-tjänsten och författarskapet var hon en uppskattad tolk, översättare och en kunnig och karismatisk guide... För sina insatser för kulturutbytet mellan Sverige och Ryssland fick hon 2004 Nordstjärneorden. Underbar, humoristisk, med stor aptit på livet, vänlig, glad och omtänksam, sådan var Natascha...
Ulf Abel, Hans Dyhlén, Birgitta Westerberg”

Vår medlem Ulla Gernandt, lärare i ikonmåleri och själv ledande ikonmålare, gick bort i början av året. Hon vistades på 1960-talet i Helsingfors och kom där i kontakt med fader Robert de Caluwé och blev hans elev. Vid återkomsten till Sverige började hon själv undervisa, som en av de första i landet, och fortsatte samtidigt sitt eget rika skapande. Ulla Gernandt blev 93 år.

U.A.

*Ny bok***Skruden och nakenheten**

Senast i raden av läsvärda essäsamlingar av Per-Arne Bodin, professor i slavistik i Stockholm, är **”Skruden och nakenheten”**, Artos 2009. De 27 kapitlen, mestadels artiklar som publicerats i Svenska dagbladet, är grupperade under tre huvudrubriker: ”Ortodoxi”, ”Samhälle” och ”Litteratur”. För den ikonintresserade är den första gruppen av särskilt stort intresse, för här står ikonerna i fokus på många ställen. ”Lidandets ikon. Om kanoniseringen av nymartyrer i dagens Ryssland” behandlar de olika uttryck för vördnad för 1 800 officiellt kanoniserade troende kristna som bringades om livet under sovjettidens militanta kyrkoförtryck. Nya helgondagar, helgonlegender, hymner och ikoner som ägnats de nya martyrererna står helt i den ortodoxa traditionen med rötter i medeltiden. Mest känd är ikonen ”Samlingen av nymartyrer” som i centrum visar Kristus Frälsarens katedral i Moskva – den som revs av Stalin och blev friluftsbad men som sedan något årtionde praktfullt reser sig på nytt på samma plats.

Men vid sidan om de officiella nya helgonen finns inofficiella, som bär ett politiskt budskap. Jevgenij Rodionov, rysk soldat, dödad 1996 i striderna mot tjetjenska separatister, har blivit föremål för helgonvördnad bland extremt nationalistiska ortodoxa i Ryssland. Helgonlegenderna runt honom berättar om hans tillfångatagande av tjetjener, hans vägran att bli muslim och hans därpå följande martyrium genom halshuggning. Hymnerna till hans ära andas ren medeltid i språk och metaforik, skriver Bodin, och ikonerna visar honom som ungt krigarhelgon ”i änglarnas och helgonens tidlösa mantel men samtidigt klädd i den ryska arméns camouflagenuniform”, ibland med sin kalasjnikov över axeln. Underverk har rapporterats kring hans person, men både ortodoxa kyrkan och ryska armén är kallsinniga och vägrar officiell kanonisering och hjälteförklaring.

”Stalin som helgon” handlar om ett annat exempel på extrem nationalism som Bodin kallar ”ortodox stalinism”. Stalin som krigarhelgon, med svärd och en bok – Bibeln eller Marx/Lenin? – förekommer numera på ikoner som uttryck för vad förre Moskvpatriarken Alexij II kallade vansinne och ett försök från vissa extrema grupperingar att kanonisera inte bara offren utan även bödlarna.

Då rör vi oss på betydligt behagligare mark i kapitlet om ”Ksenia, Sankt Petersburgs älskade dåre”, en kvinna på 1700-talet, helgonförklarad 1988 och älskad och vördad som ”Dåre för Kristus”, även hon ofta avbildad som ikon. Hon motsäger i sitt uppträdande all skenbar normalitet, ifrågasätter förhållandet manligt-kvinnligt och därmed också rationaliteten, förnuftet och förnuftets räckvidd – och ”åtnjuter lika stor popularitet hos ryska gummor som hos studenter och ryska kulturteoretiker idag”, skriver Per-Arne Bodin i sin fängslande essä om Ksenia. Ikonernas värld – och helgonens – är sannerligen spännande.

K. E.

Vår styrelsemedlem **Margareta Attius Sohlman** kommer i höst att föreläsa i Stockholm under rubriken *Ikonernas värld*. Arrangör: Academica Travel. Vidare information under adress www.academicatravel.se

Lördagen 6 november har **Ulf Abel** en offentlig visning av Nationalmuseums ikonkabinett. För klockslag se museets annons eller hemsida www.nationalmuseum.se

För dem som inte betalt årsavgiften för 2010 är det nu hög tid att sätta in kr. 200 på postgirokonto 1210533-4, Ikonsällskapet. Kom ihåg att anmäla adressändring samt ändring av e-postadress till Elisabeth Löfstrand, adress: elo@slav.su.se

IKONSÄLLSKAPET

c/o Ulf Abel, Oxundavägen 42, 194 46 Upplands Väsby.
Rundbrevsredaktör: Kaj Engelhart. E-post: kajcaritas@hotmail.com

ETT POSTSCRIPTUM TILL RUNDBREV 23, AUGUSTI 2010

Samma dag som rundbrevet började distribueras når oss information som vi bedömer som intressant för våra medlemmar och som inte bör invänta ett nytt rundbrev. Den sänds därför i denna form, även om detta innebär att den inte kommer att nå alla. Vi kommer naturligtvis upplysa om detta vid höstens möten och ber samtidigt alla som nås av detta PS att om möjligt informera dem av våra medlemmar som inte har mail-adress (som utgör merparten av de drabbade) om existensen av detta blad. Väl mött vi nästa sammankomst!

1. Atrium förlag har nyligen utgivit boken *Apokalypsen som vision - av och om Andrej Tarkovskij*. Fil.dr Christo Burman har, i samband med sin analys av Tarkovskijs film ”Den yttersta domen”, bidragit med material bl.a. om ikoner och den helige Andrej Rubljov - troligen den mest omfattande biografi om denne som publicerats på svenska. Se i övrigt www.atriumforlag.se och info@atriumforlag.se
2. Den 9 september 2010 hade Svenska Dagbladet en understreckare med titeln ”Det existentiella mörkret som enda kompass” av författaren Bo Gustavsson. Där behandlas texter av teologen Vladimir Lossky (1903 – 1958), nyligen utkomna på svenska under titeln *Ljus av ljus* på Artos förlag (336 sid.). Vladimir Lossky är en av den ortodoxa teologins allra främsta företrädare och författare till bl.a. *Östkyrkans mystiska teologi* (på svenska 1997). Den nya boken, som består av 19 essäer behandlande ”de flesta av Losskys intresseområden, från kristologi och de gudomliga namnen till treenighetsmystik”, är en utmärkt introduktion till ”den ortodoxa spiritualitetens rika tradition och till en mystik som når bortom tro och vetande”. Bo Gustavsson artikel är i sig en fin introduktion till Vladimir Losskys teologiska författarskap.
3. Sonja Johanssons meditationstext ”Möte med en urgammal tradition”, som inleder rundbrevets Valamo-avsnitt, är skriven för KalmarPosten och publicerades där den 9 september 2010 (nr 36, sid. 26 – 27). Texten återges tillsammans med ett tiotal av Sonja Johanssons Valamo-fotografier. KalmarPosten finns att tillgå på nätet, adress www.kalmarposten.se